

МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ ОСМАНСЬКОЇ ХРОНІКИ “ІСТОРІЯ НАЇМИ”: АВТОР VERSUS НОРМА

Створений на поч. 18 ст. османський літопис “Історія Наїми” належить до одного з нетипових зразків давнього турецького письменства. Повна назва хроніки – “روضة الحسين في خلاصة أخبار الخافقين” (Ravdatü ‘l-Hüseyn fi ħulāsat-i aĥbārī ‘l-ĥāfiqayn), або ж у перекладі українською мовою: “Квітник Гюсейна у викладі подій Сходу та Заходу” (тут і далі – “Квітник Гюсейна...”). Літопис охоплює період існування держави Османів з 1592 по 1660 рік, а його укладачем став перший державний хроніст (ваканювіс) Османської імперії, виходець з яничарської родини сирійського міста Алеппо Мустафа Наїма (1655–1716) [Mehmed İpşirli 2007, 14–15].

Власне, безпосередньо перу цього особистого секретаря двох садриазамів (високих візирів) імперії у хроніці належать всього кількадесят сторінок. Решту тексту державний хроніст скопіював на основі творів своїх попередників. Втім, інакше й бути не могло, адже робота османських літописців нерідко полягала саме в монотонному реферуванні інших історичних джерел [Faroqhi 2004, 144–174]. Найпаче така ситуація була притаманна 17–18 століттям, на які припадає класичний період розвитку османотурецької мови, що тривав із кін. 16 до сер. 19 ст. [Timurtaş 1999, 1].

На той час письменство османів увінчується численними зразками різних літературних жанрів. Отож хроністи переписували твори своїх попередників, не лише передаючи їхній зміст, але й наслідуючи мовну традицію попередньої епохи. Строгі прозові канони вимагали послідовно оперувати усталеним набором арабських та перських запозичень, з яких на дев’яносто відсотків складалася османотурецька мова [Турецко-русский словарь 1998, 6]. Чужорідний лексичний склад неминуче впливав і на синтаксис давніх текстів, наповнюючи їх арабськими та перськими засобами зв’язку, хоча в цілому ті визначала тюркська будова речень [Lewis 1999, 2–16].

Такі канони також були продиктовані тогочасним субмовним поділом османського суспільства. Залежно від соціальної верстви

те розмовляло: *fasih türkçe*, або ж мовою високого стилю, – аристократія та освічена знать, *orta türkçe* (серединною турецькою) – середні класи, переважно, купці та ремісники, *kaba türkçe* (вulgарною турецькою) – простолюди [Johanson 2005, 162–166].

Три субмови настільки різнилися між собою, що простолюди нерідко не міг анічого зрозуміти з розмов освіченої аристократії. Між тим, для останньої і писалися літописи, які читали вголос при дворах візирів, пашів чи інших вельмож [Thomas Lewis 1972, 155]. Це змушувало хроністів у край строго дотримуватися літературних канонів, відтак і – мовних норм жанру, або ж функціонального стилю, як окреслили в лінгвістичних термінах це поняття представники Празького лінгвістичного гуртка [Гиро 1980, 35–68].

Український мовознавець Л. І. Мацько таким чином пояснює поняття норми в лінгвостилістиці: “Традиційно прийнято вважати стилістичними нормами такі мовні засоби, за якими закріпилося певне емоційне чи емоційно-експресивне забарвлення, і які регламентовано вживаються у певних типах мовлення: стилях, підстилях, жанрах... Стилістичні норми мови – це кодифіковані сукупності мовних засобів, які характеризуються певною частотністю щодо різних стилів і мають потенційне стилістичне значення, відповідне функціональному стилю” [Мацько 2003, 172–173].

Отож порушувати норму – означало для османських авторів заперечувати канон, різко виділятися своїм письмом з-поміж сучасників та як наслідок – зазнати забуття. Саме така доля спіткала твір відомого мандрівника Евлія Челебі “*Сеяхатнаме*” через його виразні авторські риси, що не є виявами індивідуального стилю [Бахревский 2008, 5–10].

Зауважимо, що саме поняття авторського стилю, або ж ідіостилу, є одним із найсуперечливіших у мовознавстві з часу його виникнення на поч. 20 ст. К. М. Тищенко у своїй роботі “*Основи мовознавства. Системний підручник*” узагальнює його визначення у контексті сучасних лінгвістичних концепцій таким чином: «За Сосюром, усякий текст є проявом сфери мовлення, тобто індивідуальних реалізацій мови, а тому і стиль трактується як низка свідомих відхилень від деякого уявного усереднення цих реалізацій: 1) відхилень від коду (передусім авторські неологізми-солецизми) 2) відхилень від норми (нейтрального немаркованого

узусу / вжитку), а також 3) відхилень від “усередненого” функціонального стилю, традиційного для певного літературного жанру» [Тищенко 2007, 95].

Між тим, для османістики пошук окреслених відхилень давніх текстів важливий з огляду на кілька причин. Насамперед ідіостилістичні особливості літописів розкривають сутність мовних трансформацій в османському суспільстві та процесів розвитку турецької мови. Оскільки в основі таких особливостей нерідко закладений вжиток морфем та лексики, притаманних “вulgарній турецькій”, то їхнє виділення уможливорює реконструкцію її лексично-граматичного складу, отже, деталізує перетікання турецької мови з давнього в сучасний стан. Пошуки ідіостилію певного автора одночасно важливі як такі, що роз’яснюють сутнісні схеми субмовного поділу османів, розкривають, якими були реальні мовні відстані всередині їхнього суспільства, відтак – і між самими його членами.

Окрім того, ідіостилістична проблематика дотична до літературних питань. Очевидні авторські риси певного османського твору можна розцінювати як заперечення літературного канону – явище, яке потребувало від прозаїка достатньої відваги, зважаючи на зовнішньо-лінгвістичні чинники породження тексту: суспільні стереотипи, релігійну та ментальну традиції тощо. Тому дослідження ідіостилів допомагає з’ясувати, в який саме спосіб деякі автори кидали виклик літературному канону, що їх до цього спонукало, яким чином породження тексту узгоджувалося з його мовним та позамовним контекстами.

Зважаючи на описані положення, нами було проаналізовано лексичний – та частково морфемний – склад вокабуляру літопису “Історії Наїми” з метою пошуку його ідіостилістичних рис, відтак – їхнього аналізу в контексті зазначених проблем та їхнього розкриття.

Власне, на рівні прочитання хроніка за своїм лексико-синтаксичним складом достатньо виразно не виділяється з-поміж решти османської прози. Упродовж 20–21 ст. тезу про її певну окремішність висували З. Данишман, А. Расім, А. Кабакли, Т. Льюїс, Г. Іналджик, А. Джошкун, А. Х. Челебі, М. Мюнір Актепе та решта. Утім, попри констатацію особливості літопису в загальних рисах, у тюркології досі не проводилося лінгвістичних

досліджень, котрі чітко зафіксували б, яким чином вона порушувала мовну норму.

Тому аналіз тексту літопису проводився на основі частотного словника “Квітника Гюсейна...”, укладеного з його транслітерованих сегментів. Лексеми порівнювалися за частотністю вжитку зі своїми аналогами, взятими з іншого частотного словника – кількістю 38 тис. одиниць, створеного з текстів 21 османського літопису 16–19 століть. Дослідження, з одного боку, стало можливим завдяки укладанню електронної колекції згаданих хронік, з другого, – частотного словника “Історії Наїми”. Для визначення, чи є суттєвою різниця між частотами лексем досліджуваного літопису та інших хронік, отже, чи справді вжиток слів у літописі є унікальним, використовувався відомий лінгвостатистичний метод – критерій узгодженості Пірсона, або ж Хі-квадрат [Левицький 2006, 28; Левицький 1989, 155].

Слова також були розбиті, згідно з граматиками османотурецької мови, на класи за частинами мови та відповідно до їхнього походження. Серед іменних та атрибутивних класів визначалися ключові слова – притаманні одному авторові та нетипові для решти, згідно з визначенням, яке увів у стилістику П. Гіро [Guiraud 1953, 155]. Такі лексеми визначалися через поширений лінгвостатистичний метод TFIDF [Ramos Juan 2003]. Встановлювалася їхня семантична вага, яка й показувала: лексема надає особливих емотивних відтінків тексту чи ні. Далі через критерій Хі-квадрат порівнювалася частотність виділеної ключової лексеми та – її аналогу в інших літописах. У такий спосіб ставало зрозуміло, якою мірою автор послуговується певними словами, справді, частіше, ніж решта його сучасників, чи ця різниця у вжитку є оманливою, проте здається вагомою, залежно від людського сприйняття, або особистих упереджень.

Передусім зауважимо, що вокабуляр літописця складає від 9,5 до 10 тис. одиниць. Сумарно гіпертекст, цебто відібраний нами 21 літопис, відрізняється від нього втричі більшою кількістю слів.

Дані нашого аналізу вокабуляру “Історії Наїми” засвідчили, що у порівнянні з іншими текстами тут виразно домінує низка дієслів тюркського походження, як-от: *varmak* “досягати”, *gitmek* “іти”, *bulmak* “знаходити”, *vermek* “давати”, *etmek* “робити”, *almak* “брати”, *çekmek* “втягати”, *kalmak* “залишати”, *bulunmak* –

пас. до bulmak “знаходити”, verilmek – пас. до vermek “давати”, göndermek “відсилати”, çıkmak “виходити”, geçmek “минати”, bilmek “знати”, göstermek “показувати”, giydirmek “одягати”.

Сполучаючись у тексті з часовими, дієприслівниковими та особовими афіксами або ж виступаючи у формі масдара (усіченого інфінітива), вони надають йому більш тюркського звучання та роблять, очевидно, легшим у сприйнятті для сучасного адресата. Тюркське забарвлення літопис, зокрема, отримує завдяки високому частотному вжитку такої низки морфем на позначення часових форм дієслова: -ır/-ir/-ur/-ür (теперішнього-майбутнього часу); -dı/-di/-du/-dü (минулого категоричного часу); -mış/-miş/-muş/-müştü (минулого неочевидного часу); ırdı/-irdi/-urdu/-ürdü (невизначеного імперфекту); -mişti/-mişti/-muştı/-müştü (давноминулого часу).

Тут привертає увагу висока сполучуваність дієслів із тюркськими афіксами: -mış/-miş/-muş/-müştü та -mişti/-mişti/-muştı/-müştü. Усі перелічені морфемні притаманні розповідному стилеві не лише в османотурецькій мові, але і в сучасній турецькій, а їхнім основним елементом виступає варіант -mış. Їхнє семантичне навантаження – передача дії, яка мала місце в минулому, була почута від когось, переказана кимось, однак не відбувалася безпосередньо на очах мовця [Bacanlı 2008, 1–24]. Ці-таки афікси широко притаманні й турецькому фольклору, насамперед, народним казкам “masal”, міфам та легендам, відтак цілком органічно перейшли в османотурецьку писемність із давньої тюркської літератури [Кононов 1956, 231–235]. І хоча ці морфемні зберігали в деяких османських текстах власний семантичний відтінок, який полягав у применшенні аспекту неочевидності дії [Kerslake 1998, 195], однак для сучасного адресата такий елемент літопису, безумовно, надає певного відтінку епічності й навіть казковості тексту.

Також варто виділити поєднання перелічених дієслів із дієприслівниковим афіксом -ır/-ir/-ur/-ür, який виражає дію стосовно часу, причини, умови чи способу дії та утворює в реченнях поширені обставини. Статистичне опрацювання тексту засвідчило, що в середньому дієприслівник -ır/-ir/-ur/-ür вживається в ньому більше ніж один раз на кожне речення. А подекуди його нашарування зростає до 10 та більше одиниць, таким чином утворюючи стилістичний прийом, що досягається повтором

синтаксичних конструкцій та має назву ампліфікації [Святовець 2011, 15]. Такі показники суттєво вищі, ніж у багатьох інших османотурецьких творах.

Власне, незмінним компонентом цієї ампліфікації стають дієслова тюркського походження, як, наприклад, на початку розділу “Історії Наїми” *Ahval-i Kazak*, або ж “Справи козацькі”. Початок цього розділу яскраво демонструє вагому стилістичну роль тюркських дієслів у літописі:

«*Sabika Sarıkamış nam yerlerde sakin ol-[up] Özi suyu dedikleri Ak-su'dan şaykalar ile Karadeniz'e çık-[ip] yahıları garet ve isal hasaret eden ve Hotin seferinde tabur içine gir-[ip] asakir-i İslam ile ceng eden Kazak ta'ifesi bu ana dek Lek kiralına tabi' geçin-[ip] hala bir iki senedir Venedik istimdad etmekle kıralları anları Zadra'ya gönder-[ip] ulufe ve zahire vermeyip ba'zı hilaf-ı marzileri olan tekalif-i şakka ve enva-i ehanet etmekle taife-i mezbure umum üzre Lehden ru-gerdan ol-[up] ita'atten i'raz eyledikten sonra iki belli başlı boyarların Kırım hanına gönder-[ip] min-ba'd müste'men ol-[up], “Sizinle vaki' olan seferlerde din-i İslam uğuruna baş ve can ile hizmet ed-[ip] Leh'den külliyetle kat-ı alaka etmişizdir ve rehnlерimizi al-[ip] akd-i ahd-i mezburu kabul rica ederiz...” demeleriyle» [Naîmâ 2007].*

(Нарід козаків, що здавна чаївся у місцинах, званих Сарикамишем, виходив із ріки Аксу, званої водами Озі, на чайках у Чорне море, грабував та плондрував його побережжя, а в хотинському поході, увірвавшись у табір, воював з ісламськими воїнами, досі корився ляському королеві; та вже рік чи два відтоді, як король, пославши їх до Задри на підмогу венеційцям, не висилав ні платні, ні провіанту, й різні свавілля чинив та стягав деякі обурливі незаконні податки, тому згаданий нарід цілковито відвернувся від ляха й зрікся покори, після чого післав до кримського хана двох своїх знатних головних бояр, отож тії, будучи помилувані, мовили: “Ми цілковито порвали зв'язок із ляхом, душею й тілом послуживши на благо ісламській вірі в походах, які нам випали на долю з вами, і просимо взяти заручників та прийняти угоду про згадану присягу”...)

Варто зауважити, що описаний стилістичний прийом літопису ускладнює не тільки сприйняття, але й розуміння тексту. Проте водночас він узгоджується із самою природою турецької мови, і не менші труднощі при прочитанні тексту, пов'язані з нашару-

ванням вербоїдів, можна зустріти у творах деяких сучасних турецьких авторів, наприклад Орхана Памука [Pamuk 2000].

Окрім дієслів та похідних від них вербоїдів, ще ціла низка лексем зближатиме літопис “Квітника Гюсейна у викладі подій Сходу та Заходу” із сучасною турецькою мовою, вирізняючи його з-поміж решти османської прози. Серед них, насамперед, помітно вирізняються приналежні до тих частин мови, які османотурецькі граматики позначають терміном Edat [Timurtaş 1999, 68–71]. Згідно з українськими класифікаціями, до цієї групи можна зачислити прислівники та службові слова.

Власне, в тексті “Історія Наїми”, на відміну від багатьох інших зразків османського письменства, виразно фігурує така низка Edat: *bilcümle* “повністю, загалом”, *elbette* “звичайно”, *hemen* “відразу”, *beri* “відтоді”, *denli* “настільки”, *dek* “до”, *doğru* “прямо”, *içerî* “всередині”, *ön* “попереду”, *yalnız* “тільки”, *yakın* “поблизу”, *yukağı* “вгорі”. Всі вони широковживані в сучасній турецькій мові, більшість – тюркські за походженням.

У досліджуваному тексті перелічені Edat важливі з огляду на те, що виступають одними з важливих структурних елементів, які забезпечують його когерентність (взаємозв’язаність). Більшість із них можуть вживатися не лише в ролі прислівників, але і службових слів, отже, безпосередньо від них залежить плавність перетікання розповіді, гармонійність наративу. Втім, використання автором однопланових, тюркських або ж міцно вкорінених у турецькій мові засобів зв’язку є виявом певної логічної послідовності. А зважаючи на представлену вгорі низку Edat, нескладно простежити, що половина з них виражають певний просторовий континуум, можуть позначати напрямок руху або ж розташування об’єктів. Отже, такий вжиток хроністом однотипного набору прислівниково-службових частин мови варто розцінювати як стилістичну когезію (з англ. *cohesion* – зчеплення), механізм зв’язності тексту, що надає літописові особливого звучання та ритмічності. При цьому такий стилістичний прийом у літописі за своєю сутністю близький до вищеописаного явища ампліфікації різних за значенням тюркських вербоїдів, спільним компонентом яких виступає прислівниковий афікс *-ır/-ір/-ур/-ür*.

Надалі нами проаналізовано іменникові, іменниково-дієслівні та іменниково-атрибутивні класи літопису, переважна більшість

з яких становлять арабські та перські запозичення. Втім, уже попереднє виділення цих слів засвідчило, що майже всі вони органічно ввійшли у лексичний склад сучасної турецької мови, отже, використовувалися в субмовах різних верств Османської імперії на рубіконі 17–18 ст., а не лише її вищих верств.

Власне, до стилістичного ядра, або ж ключових слів, літопису “Історії Наїми”, що вирізняють його з-поміж решти хронік належать: *hüccet* “доказ”, *ulûfe* “зарплатня сипагі”, *ihânet* “зрада”, *deli* “божевільний”, *katil* “убивця”, *töhmət* “провина”, *asâkir* “вояки”, *batak* “болото”, *voyvoda* “воєвода”, *delil* “доказ”, *herif* “тип”, *kazak* “козак”, *geçit* “прохід”, *derviş* “дервіш”, *tahrib* “руйнація”, *bugün* “нині”, *karpuz* “кавун”, *bizzât* “особисто”, *mütemekkin* “поселенець”, *güft* “слово”, *hamle* “напад”, *üftâde* “нищість”, *şahs* “особа”, *fesad* “зруйнування”, *duvar* “стіна”, *husûsı* “притаманний”, *ihtilâl* “розруха”, *kîse* “торбина”, *gulüvv* “поступ”, *musâhib* “співрозмовник”, *guruş* “боротьба”, *parmak* “палець”, *oğlan* “хлопець”, *kırmızı* “червоний”, *boyun* “шия”, *kulluk* “рабство”, *şehirli* “міський”, *nâs* “люд”, *şeyhulislâm* “шейхульіслам”, *müfti* “муфті”, *sekban* “секбан”, *sadaret* “очільництво”, *vali* “валі”, *tacdar* “вінценосний”, *haseki* “улюблена дружина”, *azîz* “святий”, *mez-kure* “згаданий”, *tedarük* “заготівля”, *müheyyâ* “готовий”, *vefat* “кончина”, *tersane* “верф”, *vâfir* “численний”, *aķşâm* “вечір”, *ast* “століття”, *tevzî* “розпорошення”, *kadırga* “галера”.

Як видно з поданого переліку, всі ці лексеми не становлять особливих труднощів у сприйнятті і для сучасного турецького читача. Деякі з них, згідно з дослідженнями тюркологів 20 ст., можна зарахувати до вульгаризмів та стамбульських говірок 17–18 століть, зокрема, представлених у праці Еріха Прокоша “*Studien zur Grammatik des Osmanisch-Tuerkischen unter besonderer Beruecksichtigung des Vulgarosmanischen*” [Prokosch 1980]. Окремі лексеми, як-от: *oğlan*, *bugün*, або ж *boyun* – характеризує виразно тюркське походження. Деякі – утворені за допомогою тюркських словотвірних афіксів (*şehir-(li)*, *kul-(luk)*), поодинокі – зберегли до нинішнього часу виразні жаргонні відтінки, як наприклад, *herif* “тип, непевний чолов’яга” [Большой турецько-руський словарь 1998]. Не менш важливо й те, що велика частина лексем із поданого переліку за своїм фонетичним складом відповідають законам сингармонізму тюркських мов.

Власне, перелічені слова разом із проаналізованими вгорі дієсловами та *Edat* утворюють центральний стилістичний паттерн тексту, довкола якого нашаровуються побічні метафори, метонімії, гіперохи, епітети та інші стилістичні фігури. Особливістю поданих ключових лексем є їхня відносна невисока частотність, тому в цілісній структурі тексту деякі з них, позбавлені виразних емотивних відтінків, можуть не завжди сповна привертати увагу адресата. Втім, на нашу думку, в перцепції тексту тут виступатиме чинник мимовільного, підсвідомого вирізнення таких лексем як нетипових, нестандартних, отже, і з прихованими конотаціями, такими, що вирізняють літопис стилістично з-поміж решти прози. На таку перцепцію насамперед вказує обчислена семантична вага виділених ключових слів.

Ще однією фігуральною особливістю частини виділених лексем літопису, окрім їхнього походження, є те, що вони позначають різні соціальні стани імперії. До них-таки можна додати й інші, тотожні за глибинною семантикою та особливо часто вживані на сторінках хроніки: *ağa* “ага”, *vezîr* “візир”, *asker* “вояка”, *bey* “бей”, *vâlî* “валі”, *efendi* “пан”, *Yeniçeri* “яничар”, *beylerbeyi* “бейлербей”, *şeyh* “шейх”, *kâdî* “кадій”, *kethüdâ* “кетгюда”, *ulemâ* “улеми”, *çavuş* “чавуш”, *sipahi* “сипагі”, *karısı* “стражник”, *şeyh* “шейх”, *bostancı* “вартовий”, *me'mûr* “чиновник”, *silâhdar* “сілагдар”. Загалом, лексеми, які вказують на станову приналежність в Османській імперії, покривають щонайменше 3 % тексту “Історії Наїми” та вживаються в ній удвічі частіше, ніж у решті літописів. Привертає увагу й те, що лексема *halk* “народ” стає в ній заледве не центральним поняттям, вживаючись у п'ять разів частіше, ніж в інших творах.

Таким чином, центральною особливістю описаних лексико-стилістичних елементів літопису “Квітник Гюсейна у викладі подій Сходу та Заходу” стає їхнє тюркське звучання та водночас – соціальне забарвлення, пов'язане з головними персонажами хроніки і її не тільки класичними для османських літописів описами політичних подій та військових походів, але й – життям різних станів імперії.

Цю-таки рису літопису доповнює і аналіз його власних назв, що, зокрема, простежується на прикладі топонімії Стамбула. Бе-

ручи до уваги статистичні дані, можна констатувати, що географія цього міста як “соціального варива” імперії посідає особливе місце в літописі. Не лише сама назва İstanbul зустрічається в досліджуваному тексті набагато частіше, ніж у решті хронік, але й такі квартали давнього міста, як: Beşiktaş “Бешікташ”, Üsküdar “Ускюдар”, “Galata” Галата, Торкарі “палац Топкапи” тощо. Зрештою, на відміну від решти хронік, в “Історії Наїми” ми фіксуємо високий вжиток самого поняття “Туреччина” (Türkiye). Адже в 17 ст. цей топонім не міг набути широкої популярності через суворі ідеологічні постулати Османської імперії [Merdaoğlu 1999, 102–106].

Щоправда, з другого боку, літописець віддає данину літературній традиції та окреслює самих турків (Türkler) у тексті такими епітетами чужомовного походження з різко негативним забарвленням: *padan* (грубий, неотесаний), *idraksiz* (бовдур, телепень), *hilekâr* (шельма, шахрай) [Naima 1967, 168, 238; Naima 1968, 536], *bi-hamiyyet* (невірний у значенні зрадливий) [Naîmâ С. 3, 2007, 1113], *mekkar* “хитрючий” [Naîmâ 2007, 1173], *sütürg* “лютий” [Naîmâ 2007, 1588], або й поготів: *peyker-i kelb çoban şeklinde... ahmak bir Türk-i sütürg idi* “лютий телепень турецький... гейби тобі пес чабанський” [Naîmâ 2007, 728].

Отже, наш аналіз морфемно-лексичного складу літопису “Історія Наїми” засвідчує, що в порівнянні з іншими літописами йому притаманні кілька основних ідіостилістичних рис, які відрізняють його з-поміж решти османського письма:

1) перевага дієслів тюркського походження, що в сполученні з часовими морфемами визначають полегшене для сучасного адресата сприйняття тексту, надають йому відтінку міфологізованості;

2) ключова роль у тексті прислівників та службових частин мови тюркського походження або широко притаманних сучасній турецькій мові;

3) ключова роль тюркських морфем і лексем на рівні іменниково-атрибутивних та іменних дієслівних класів;

4) наближеність лексики, незалежно від її походження, до тодішніх стамбульських говірок, що лягли в основу сучасної турецької мови;

5) виразне соціальне забарвлення лексики.

Варто також наголосити, що описані ідіостилістичні риси не є настільки виразними, аби вважати “Квітник Гюсейна...” різкою девіацією від мовної норми літописного жанру, відповідно – й категоричним запереченням османського літописного канону. Це підтверджують праці згаданих на початку публікації дослідників хроніки, частотні параметри авторського вокабуляру “Історії Наїми”, відтак – індивідуальне прочитання тексту.

Між тим, у контексті порушених на початку статті проблем, які мотивували дослідження, навіть невиразні ідіостилістичні риси літопису частково розкривають деякі зовнішньолінгвістичні особливості породження його тексту. Насамперед тюркське забарвлення “Історії Наїми” вказує на те, що на рубежі 17–18 ст. субмовні розриви між османами поступово долалися, готуючи місце для мовних змін, які мали місце в Османській імперії наприкінці 19 ст. та увінчалися реформами Кемалю Ататюрка. Адже літописи слухала аристократія, і “вульгарна турецька” “Історії Наїми” засвідчує, що для неї вона була не такою далекою, як це іноді постулює класична тюркологія. У цьому контексті зрозумілий і негативний образ самих турків на сторінках літопису. За описаного лексичного забарвлення він не лише відображає відоме ставлення османських верхів до “турків-тюрків”, але – і їхню самоіронію щодо власного походження. Втім, у такому разі вона невіддільна від самоідентифікації, тобто бачення себе тими ж турками, а не лише османами, найпаче, за умов початку розпаду імперії та наближення нової історичної епохи.

Отож стилістичні особливості “Історії Наїми” вказують на еволюційність у зміні османської ідентичності. У такому контексті місце літопису стає очевидним із найближчого до лінгвостилістики літературознавчого погляду. Адже його ідіостиль, як і небагатьох інших літописів, демонструє, що зародкам турецької літератури на поч. 20 ст. органічно передували поодинокі османські тексти кін. 17 – поч. 18 ст. Звідси процес розвитку турецької літератури, як і мови, впродовж 18–20 століть можна вважати наближеним до європейських моделей, а різкі зміни, яких вони зазнали на початку 20 ст., розглядати як такі, що мали чіткі історичні передумови та в цілому не порушували суспільної еволюції османів-турків.

ЛІТЕРАТУРА

Бахревский Е. В. Эвлия Челеби и его “Книга путешествия” // Эвлия Челеби. **Книга путешествия. Крым и сопредельные области.** Симферополь, 2008.

Большой турецко-русский словарь / Баскаков А. Н. и др.: 200 тыс. слов и словосочетаний. Москва, 1998.

Гиро П. Разделы и направления стилистики и их проблема // **Новое в зарубежной лингвистике.** Москва, 1980.

Институт востоковедения РАН. Предисловие // **Большой турецко-русский словарь** / Баскаков А. Н. и др.: 200 тыс. слов и словосочетаний. Москва, 1998.

Кононов А. Н. **Грамматика современного турецкого литературного языка.** Москва – Ленинград, 1956.

Левицкий В. В. **Семасиология.** Винница, 2006.

Левицкий В. В. **Статистическое изучение лексической семантики.** Киев, 1989.

Мацько Л. І., Сидоренко О. М. **Стилістика української мови: Підручник.** Київ, 2003.

Святовец В. Ф. **Словник тропів і стилістичних фігур.** Київ, 2011.

Тищенко К. М. **Основи мовознавства: системний підручник.** Київ, 2007.

Vasanlı E. Türkiye Türkçesindeki-mış Ekinin Dolaylılık ve Dolaylılık-Dışı Kullanımlarında Zamansal Atıf. // **Bilig.** № 44. Ankara, 2008.

Guiraud P. **Langage et versification.** Paris, 1953.

Johanson L. Türkiye Türkçesi. **Çağdaş Türk Dili.** Ankara, 2005.

Kerslake C. **Ottoman Turkish. The Turkic Languages** / Edited by L. Johanson, E. A. Csato. London&New-York, 1998.

Lewis G. L. **Turkish Grammar.** Oxford, 1967.

Mehmet İpşirli. Onsöz // *Naîmâ Mustafa Efendi. Târih-i Na'îmâ: (Ravzatü'l-Hüseyn fî hulâsati ahbâri'l-hâfikayn).* Cilt I. Ankara, 2007.

Merdanoğlu H. **Tarihi gerçekler ışığında Atatürkçü düşüncenin evrenselliği.** Ankara, 1999.

Mustafa Naima. **Naima Tarihi: 6 Cilt [çeviren Zuhuri Danışman].** C. 1. İstanbul, 1967.

Mustafa Naima. Naima Tarihi: 6 Cilt [çeviren Zuhuri Danişman]. C. 2. İstanbul, 1968.

Mustafa Naîmâ. Târih-i Na'îmâ (Ravzatü'l-Hüseyn fî hulâsati ahbâri'l-hâfikayn): 4 Cilt. Ankara, 2007.

Pamuk O. Kata Kitap. İstanbul, 2000.

Prokosch E. Studien zur Grammatik des Osmanisch-Türkischen: unter besonderer Berücksichtigung des Vulgärosmanisch-Türkischen. Berlin, 1980.

Ramos Juan. Using TF-IDF to Determine Word Relevance in Document Queries // First International Conference on Machine Learning. Washington, 2003 // <http://www.cs.rutgers.edu/~mlittman/courses/ml03/iCML03/papers/ramos.pdf>

Suraiya Faroqhi. Approaching Ottoman History. An Introduction to the Sources. Cambridge, 2004.

Thomas Lewis. A Study of Naima. New York, 1972.

Timurtaş F. Osmanlı Türkçesine Giriş. İstanbul, 1999.